

Довіра як чинник розвитку соціально-трудового потенціалу суспільства в умовах інноваційних змін

Немченко Т. А.¹, Дивизинюк Б. М.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2024	Економіка	331.101:316.4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14502246>

Анотація. В статті автори розглядають довіру як фундаментальний елемент соціального капіталу, що сприяє розширеному відтворенню соціально-трудового потенціалу суспільства. Визначено, що соціальний капітал розподіляється на три основних типи: структурний, когнітивний та реляційний. Авторами окреслено ключові напрями впливу суспільної довіри на розвиток соціально-трудового потенціалу, що втілюються у стимулюванні інноваційного розвитку через створення сприятливого середовища для обміну ідеями; залученні інвестицій у людський капітал через запровадження актуальних освітніх програм; підвищенні соціальної мобільності через ефективний розподіл людських ресурсів; забезпеченні соціальної стабільності через зменшення ризиків конфліктів.

Ключові слова: соціально-трудова потенціал, довіра, соціальний капітал, інноваційний розвиток, суспільний добробут.

Trust as a factor in the development of the social and labour potential of the society in the context of innovative changes

Annotation. The authors consider trust as a fundamental element of social capital that contributes to the expanded reproduction of the social and labour potential of society, given the challenges Ukraine faces today, primarily the mass migration of the working-age population, low levels of trust in government institutions, the need for economic recovery and the development of innovation potential,

The article identifies three main types of social capital: structural, cognitive and relational. Structural is based on historical norms, procedures and rules; cognitive is based on the system of beliefs, values and attitudes; relational is based on relationships of trust and reliability between members of society.

The authors identify the main areas of influence of public trust on the development of social and labour potential. These are: stimulating innovative development by creating a favourable environment for the exchange of ideas; attracting investment in human capital through the introduction of relevant educational programs; increasing social mobility through the efficient allocation of human resources; ensuring social stability by reducing the risk of conflict.

---

¹кандидат економічних наук, доцент, Центральноукраїнський національний технічний університет, <https://orcid.org/0000-0002-4914-5134>

²аспірант 1 року навчання спеціальності 051 «Економіка», Центральноукраїнський національний технічний університет <https://orcid.org/0009-0002-7046-8859>

A comparative analysis of the state of development of social capital in Ukraine and European countries according to the indicators of international rankings (THE LEGATUM PROSPERITY and the World Economic Forum) is carried out, which shows the positive dynamics of social capital development in Ukraine in the recent period.

The authors conclude that increasing the level of trust is important for preserving the social and labour potential of the country, especially in the context of slowing down mass migration and return of the working population. The authors propose a system of measures to increase public trust, which includes: transparency of the activities of state bodies, formation of effective mechanisms for combating corruption, improvement of the quality of education, promotion of civic engagement, reduction of social inequality and ensuring inclusion.

Keywords: social and labour potential, trust, social capital, innovative development, social wellbeing.

Вступ

Сучасний етап розвитку національної економіки здійснюється під впливом багатьох факторів, серед яких важливо виокремити диджиталізацію, глобалізацію світового простору та ведення бізнесу, що відбуваються на тлі тотальної кризи та стагнації. Відповідно, поштовхом до розвитку України на світовій арені має стати інноватизація усіх сфер економічної діяльності, яка на сьогодні має реалізовуватись, в першу чергу, за рахунок нарощення її соціально-трудового потенціалу. Власне, масова міграція працездатного населення, а також молоді, яка і уособлює оновлення та нарощення трудового потенціалу суспільства, ставить під загрозу майбутнє повоєнне відновлення української економіки. Тож, на сьогодні постає питання щодо повернення мігрантів в державу, а також розвитку наявного соціально-трудового потенціалу для формування стійкого підґрунтя для підвищення конкурентоздатності української економіки.

Маємо зауважити, що однією із ключових проблем, яка сприяє відтоку працездатного населення, кваліфікованих кадрів та молоді з України, окрім, безперечно, безпекових факторів та загальноекономічної рецесії, виступає втрата довіри на суспільному рівні. Останні опитування свідчать, про високий рівень недовіри до уряду, парламенту, судової та антикорупційної систем. В той же час, низькою є оцінка ефективності державного управління в економічній сфері, соціального захисту, пенсійного забезпечення, правосуддя, відбудови країни, боротьби з корупцією, злочинністю та ін. [1]. В той же час, саме високий рівень суспільної довіри як запорука ефективної взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством сприяє успішній реалізації соціально-економічних реформ та антикризових програм, виступає каталізатором інвестиційних процесів та розвитку підприємництва, що в свою чергу позитивно впливає на загальний рівень економічної активності населення за рахунок підвищення впевненості працівників у довгостроковій стабільності їхньої зайнятості та розвитку соціального діалогу.

Довіра, як ключовий чинник нагромадження соціального капіталу суспільства, в тій чи іншій формі, постійно знаходить у полі зору наукової спільноти власне у призмі відтворення та розвитку соціально-трудового потенціалу. Зокрема, Берестецька О. та Беззубка В. [2], наголошують на важливості накопичення соціального капіталу для формування перспективи розвитку трудового потенціалу в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції України. Захаров Д., Жилей І. визначають довіру, як ключовий фактор суспільного розвитку [3]. Мартинова Л.Б. [4], концентруючись на тісному взаємозв'язку соціального та людського капіталів, називає серед найважливіших індикаторів зрілості соціального капіталу формування у населення спільних цінностей і норм, а також взаємної довіри, що виступають каталізатором віддачі інвестованих у людський капітал зусиль та ресурсів. В той же час, вважаємо за

необхідне визначити роль розвитку довірчих відносин, як одного із елементів соціального капіталу у процесі розширеного відтворення соціально-трудового потенціалу в контексті інноваційних трансформацій економічних відносин.

Метою статті виступає визначення ролі формування відносин довіри в суспільстві, як елементу нагромадження соціального капіталу, для інноваційного розвитку соціально-трудового потенціалу

Результати

Питання дослідження соціального капіталу та його основних ключових елементів в контексті інноваційних розвитку соціально-трудового потенціалу в Україні набуває посиленої актуальності, позаяк нові реалії, що суттєво вплинули на усталений уклад життя, змушують суспільство адаптуватися до нових викликів, передусім, пов'язаних із воєнними діями на території України, а також глобалізацією та диджиталізацією суспільних процесів. Означені зміни формують нові умови для нагромадження соціального капіталу, оскільки здійснюються в умовах посиленої невизначеності, стресу, напруги, психологічного тиску. В той же час актуалізуються питання соціальної відповідальності, внаслідок збільшення верств населення, які потребують соціальної підтримки, інклюзії, інтеграції до суспільного життя. В цих умовах нарощується потреба накопичення соціального капіталу, якісне його нарощення для забезпечення якомога повнішого використання, стимулювання відтворення та розвитку соціально-трудового потенціалу. Маємо зауважити, що визначальну роль у формуванні соціального капіталу займає власне довіра, як об'єднуючий елемент його примноження та накопичення.

Зокрема, усталено виділяють три види соціального капіталу: структурний, когнітивний та реляційний (див. рис.1.).

Рис. 1. Характеристика елементів соціального капіталу

Джерело: сформовано авторами на основі [5]

Структурний тип соціального капіталу побудований нормам, процедурах, правилах, які базуються на історичному підґрунті, етичній та національній культурі і, сформованих на них, соціальних мережах. Саме він є драйвером розвитку та реалізації бізнес-цілей, ґрунтуючись на соціальних мережах та їх учасниках із врахуванням їх особистих правил, процедур чи дій. Спираючись на історичний базис нації, особливості

культурного та ментального розвитку суспільства, структурний соціальний капітал виступає чинником поліпшення взаємовідносин та співпраці учасників даної мережі/соціуму, надає стабільності, а також сприяє зменшенню витрат соціальних транзакцій, покращує процеси обміну інформацією. Структурний соціальний капітал знаходить свій вимір у різних формах соціальних організацій, соціальних системах, безособових конфігураціях зв'язків, правил, процедур, прецедентів між людьми або підрозділами, які власне і являють собою суспільство. Перевага вивчення структурного виміру дає змогу здійснити аналіз передбаченої, корисної поведінки індивідів та їх ролей в суспільних процесах, а також сформулювати систему стимулів та покарань, забезпечивши таким чином продуктивність та результативність праці. Когнітивний тип соціального капіталу побудований на взаємовідносинах людей в залежності від сформованої системи переконань, цінностей та поглядів. Саме цей вид соціального капіталу виступає рушійною силою взаємного спілкування та колективних дій. Когнітивний вимір соціального капіталу знаходить свій осередок у соціальному середовищі або культурі, які виступають визначальними чинниками рішень, прийнятих суспільством в конкретній ситуації [5]. Реляційний тип соціального капіталу побудований на відносинах довіри та надійності між особами, всередині груп та організацій, на основі чого формується здатність до співпраці між ними. Він містить в собі аналіз та характеристики соціальних відносин, а методика його оцінки, відповідно, будується на вимірюванні міжособистісних відносин, активів, потоку ресурсів, які розвивалися продовж всієї взаємодії людей, де основоположними аспектом виступають довіра і надійність, обов'язки та норми, санкції та очікування у структурі соціальних відносин [6]. Загалом, бачимо, що власне реляційний тип соціального капіталу виступає стрижнем налагодження сприятливих взаємовідносин в колективі, базуючись на довірі – як підґрунті забезпечення співпраці та економічного розвитку, в цілому.

Формування суспільної довіри сприяє розвитку соціально-трудового потенціалу, зокрема:

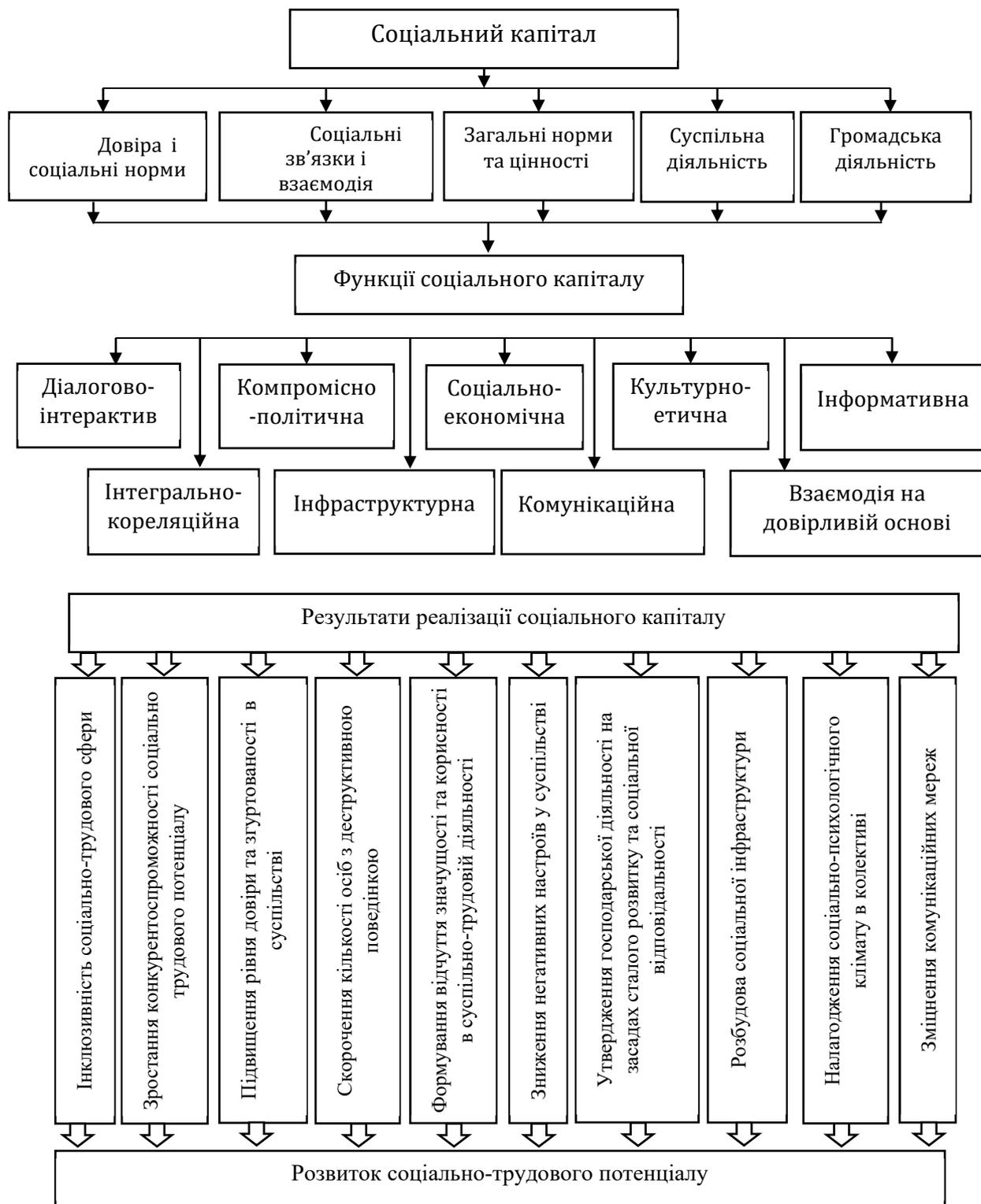
- стимулювання інноваційного розвитку. Довіра, поряд із такими елементами соціального капіталу як взаємодопомога, взаємопідтримка та співпраця, виступають свого роду каталізаторами інноваційного розвитку економічних відносин, будучи фундаментальним елементом у контексті будь-яких соціальних взаємодій. Насамперед, довіра, що виникає в результаті комунікацій та спільної діяльності зумовлює створення сприятливого середовища, що продукування, обміну, поширення ідей та знань, що стимулює їх обговорення та розвиток, формує підґрунтя для подальшого втілення інновацій за рахунок нівелювання побоювання критики та втрати ідеї недобросовісними партнерами, сприяючи відкритості відносин та продуктивності праці. Саме довіру, визнають об'єднувальним елементом, «клеєм» для формування ефективної комунікації та співпраці [7];

- стимулювання залучення інвестицій у людський капітал, зокрема за рахунок запровадження програм професійної освіти та перекваліфікації кадрів, оскільки розуміння затребуваності фахівців на ринку праці спонукають як індивідів до підвищення власної фаховості, так державних інституцій до забезпечення, відповідно, можливостей людського розвитку у професійній сфері;

- нарощення рівня соціальної мобільності за рахунок формування ефективної системи розподілу людських ресурсів. В атмосфері довіри працівники не бояться реалізувати себе, активізуючи зростання підприємницької діяльності, кар'єрного росту, зміни професій, розвитку ринку праці відповідно до світових трендів, тощо;

- сприяння соціальної стабільності за рахунок зменшення ризиків соціальних конфліктів та протестів, налагодження позитивної атмосфери для розвитку усіх сфер суспільної діяльності.

Маємо зауважити, що довіра, як ключовий елемент соціального капіталу, сприяючи його нагромадженню носить визначальний вплив на розвиток соціально-трудового потенціалу (див. рис. 2).

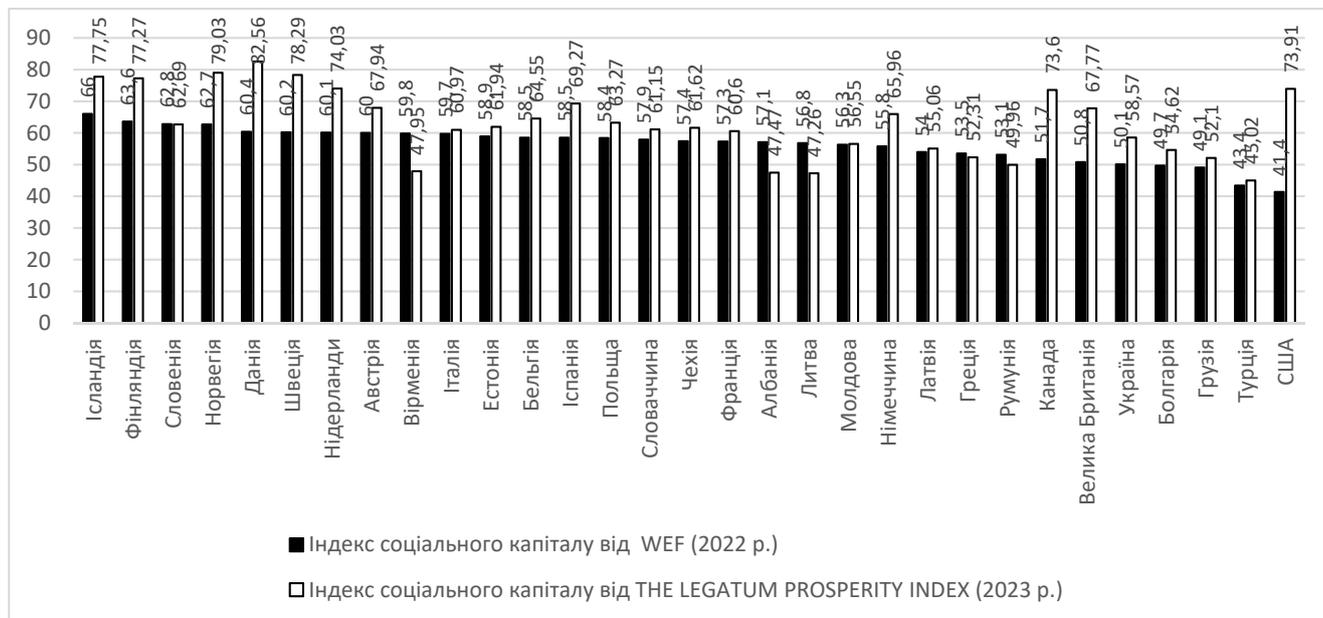

Рис. 2. Зв'язок соціального капіталу та соціально-трудового потенціалу

Джерело: сформовано авторами на основі [8, 9]

Дослідження соціального капіталу входить в коло уваги провідних світових організацій, що підкреслює розуміння світовою спільнотою важливості даної категорії. Тож, аналізуючи складові показники субіндексу соціального капіталу від THE LEGATUM

PROSPERITY (див. рис. 3), заважимо, що до складових, які вимірюють соціальний капітал було віднесено рівень міцності особистих та сімейних стосунків (підтримка друзів, сім'ї, рівень щастя в колі близьких), стан розвитку соціальних мереж (рівень поваги, дружелюбності, взаємодопомоги в суспільстві), рівень довіри в суспільстві та готовність допомагати незнайомцям, рівень соціальної толерантності (до етнічних меншин, ЛГБТ-спільноти, мігрантів), рівень громадянської та соціальної участі в суспільному житті (пожертви на благодійність, волонтерство, явка на вибори, співпраця із державними органами влади).

Рис. 3. Компаративна характеристика соціального капіталу країн світу за даними Всесвітнього Економічного Форуму (2022 р.) та THE LEGATUM PROSPERITY (2023 р.)

Джерело: сформовано авторами на основі [10, 11]

В той же час, вважаємо, що для збільшення репрезентативності, варто порівняти значення означеного індексу з даними Всесвітнього Економічного Форуму (WEF). Тож, Україна, згідно із WEF у 2022 році посідала 55 місце серед 180 країн світу (див. рис. 3.). Серед обраних для порівняння країн її показники були кращими ніж у Болгарії, Грузії, Турції та США. За даними THE LEGATUM PROSPERITY в 2023 році Україна зайняла 59 місце з 167 країн в світовому рейтингу, знаходячись попереду Молдови, Латвії, Болгарії, Грузії, Греції, Румунії, Вірменії, Албанії, Литви та Турції. Маємо зауважити, що за даними даного індексу Україна суттєво поліпшила показники соціального капіталу. Так в 2020 році Україна в світовому рейтингу соціального капіталу займала 126 місце. Відповідно, маємо розуміти, що в умовах повоєнного відновлення України та необхідності розвитку соціально-трудового потенціалу в умовах інноваційних зрушень в економіці саме соціальний капітал завдяки нарощенню довірливих відносин, стане потенційним каталізатором, який посилюватиме можливості, які виникатимуть на шляху суспільного поступу.

Висновки

Тож, підсумовуючи результати дослідження, приходимо до висновку, що в умовах невизначеності та нестабільності оточуючого середовища у процесі відновлення та розвитку соціально-трудового потенціалу зростає роль такого ключового елемента соціального капіталу, як довіри, що спрямований на підтримання стабільності,

стійкості соціальних систем, згуртованості суспільства, сприяння процесу налагодження комунікації, за рахунок формування культури співпраці та співробітництва. Розвиток культури довіри дасть змогу попередити виникнення суспільних ризиків та криз, шляхом налагодження соціального діалогу, позитивного соціального самопочуття та сприяння підвищення якісного рівня життя населення.

Підвищення рівня довіри виступає важливим чинником збереження соціально-трудового потенціалу країни, за рахунок уповільнення масової міграції, повернення працездатного населення та молоді з-за кордону, що потребує формування системи заходів щодо її нарощення. Імплементация основоположних принципів підвищення рівня суспільної довіри, зокрема за рахунок прозорості та відкритості діяльності державних органів, формування ефективних механізмів боротьби з корупцією, підвищення якості освіти та залучення інвестицій у її розвиток, сприяння розвитку громадянської активності, зменшення соціальної нерівності та забезпечення інклюзії сприятиме не лише розвитку соціально-трудового потенціалу, а й виступатиме основою для забезпечення ефективності економіки, розвитку соціальних інститутів та підвищення суспільного добробуту в цілому.

Список використаних джерел

1. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r> (дата звернення: 05.11.2024 р.)
2. Берестецька О., Беззубка В. Перспективи нарощення трудового потенціалу в контексті євроінтеграційних процесів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. №330(3), С. 134-140. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-16\(2024\)](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-16(2024))
3. Захаров Д., Жилей І. Соціальний капітал: трансформація довіри, соціальних норм та соціальних мереж в умовах гібридної війни. *Бухгалтерські наукові дослідження в ЖДТУ. Том. 5: Розвиток концепції бухгалтерського обліку і оподаткування в умовах гібридної війни*. 2018. С. 89-103.
4. Мартинова, Л. Б. Соціальний та людський капітал у забезпеченні людського розвитку в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Полтава : ПУЕТ*, 2016. № 5. С. 213-219.
5. Гурочкіна В. В. Рябініна Н.О. Інклюзивний розвиток національної економіки у вимірах соціального капіталу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 5. С. 266-271.
6. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. Незалежний культурологічний часопис "І". 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>
7. Fountain Jane E. Social Capital: A Key Enabler of Innovation, In Lewis Branscomb and James Keller (Eds.), *Investing in Innovation: Creating a Research and Innovation Policy That Works*. 1999. Cambridge, MA: The MIT Press. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/social-capital-key-enabler-innovation>
8. Левченко О. М., Немченко Т. А. Соціальний розвиток трудового потенціалу в умовах інноваційних трансформацій : Кропивницький : Ексклюзив-Систем, 2021. 272 с.
9. Семикіна М. В., Волчкова Г.К. Соціальний капітал в умовах трансформації зайнятості. *Центральноукр. нац. техн. ун-т. Кропивницький : КОД*, 2018. 295 с.
10. The Global Sustainable Competitiveness Index. URL: <https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index>

11. The 2023 Legatum Prosperity Index. URL:
https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4789